

PILKHOFFER MÓNICA

Az építészeti tervpályázatok 1908. évi rendelete és megszületésének okai: szabálytalanságok, visszaélések, összefonódások

The 1908 Decree on Architectural Design Competitions and the Reasons for its Creation: Irregularities, Abuses of Power and Entanglements

The democratic idea of architectural design competition came to existence in the Age of Enlightenment, with the aim of ensuring that an edifice is erected according to the most suitable design, while providing the most apt architect the chance to succeed. By the turn of the 19th and 20th centuries, the number of domestic planning applications had increased in Hungary, especially for larger public structures, and problems along with them. In this paper, I will first describe the process which due to the efforts of the Hungarian Society of Engineers and Architects led to the issuing of the Minister of Commerce's Decree No. 79 049 of 1908 regarding the regulation of architectural design competitions. Then I will outline the main points of the regulation, sharing examples to highlight the irregularities that arose as a consequence of the secrecy regarding the tenders, deadlines, the construction programme and its budget, the size of plans, as well as the abuse of power by the evaluation committee, necessitating the creation of the regulation. The lesson to be learnt is that by the time the legislation could take effect, public works for which tenders were to be invited had already been ended due to the outbreak of the First World War. In addition, the constant recurrence of scandals caused serious moral damage to Hungarian art.

Az építészeti tervpályázat demokratikus eszméje a felvilágosodás korában született meg azzal a céllal, hogy egy adott épület a legmegfelelőbb terv alapján épülhessen meg, lehetőséget biztosítva egyben a legjobb tervet készítő építész érvényesülésére. Az első tervpályázatokat a 18. század végén az Amerikai Egyesült Államokban írták ki. A nyílt pályázatok sokasodásával az 1860-as évektől a nyugati világban

megjelentek a tervpályázati szabályzatok is. A korán és széles körben elterjedt versengés Magyarországon azonban lassan hódított teret. Az 1870-es évek előtt csak kevés tervpályázatot hirdettek, és azok nagy része is meghívásos volt.¹ A századforduló időszakára – főleg a nagyobb középületek esetében – megszorodtak a hazai pályázatok. 1891 és 1918 között 1103 pályázatról maradtak fenn adatok. Ebből 161 volt külföldi, 821 országos, azon belül 147 budapesti. Évente átlagosan 30–40 pályázatot írtak ki. A millennium körüli konjunktúrát 1899 és 1903 között az építőipar súlyos válsága követte, mely a pályázatok számának csökkenésével járt együtt. Ezt követően a tervvversenyek száma visszaállt a millennium korira, majd 1910–1912 között érte el a csúcstól évi 60 pályázattal.²

A pályázatok számának növekedésével a problémák is megszorodtak. A szabálytalanságok, összefonódások és visszaélések miatt ugyanis a verseny sem biztosította feltétlenül a legjobb tervet győzelmét. A legtöbb kritika amiatt érte a pályázati rendszert, hogy a zsűri „nem annyira a jó művet, hanem inkább a maga jó barátját igyekezett diadalra juttatni.”³ Bár a tervpályázatok szabályozásának igénye már a kiegyezést követő években felmerült, sok botránnyal kikövezett, hosszú út vezetett odáig, míg 1908-ban megjelent a kereskedelemügyi miniszter 79 049. számú, az építészeti tervpályázatok szabályozásáról kibocsátott rendelete. A szabályzat kidolgozása a Magyar Mérnök- és Építész-Egylet nevéhez fűződik.⁴ Az egyesület sokrétű tevékenységén belül az építészek egyik legfontosabb célkitűzése a pályázatok elterjesztése és szabályszerű lebonyolítása volt. A mű- és középítészeti szakosztály nem csak szabályzatot alkotott, de 1877-től saját, akadémikus jellegű tervpályázatokot is hirdetett azzal a céllal, hogy példát mutasson. Emellett az egyesület a tervpályázatok szabályos rendezése fölött is igyekezett őrködni.⁵

¹ Székely – Maróty 2018.

² Székely 2019. 25–27.

³ Budapesti Építészeti Szemle 1902. 100. Ennek kiküszöbölésére egyedül azt tartották megoldásnak, hogy a tervek bírálatát csak külföldi szakemberekre bízzák.

⁴ Az egyesület 1867-től Magyar Mérnök-Egyesület néven működött, valószínűleg osztrák minta alapján tömörítve egy szervezetbe a mérnököket és az építészeket. Önálló építészegylet a Magyar Építőművészek Szövetségének 1902-es megszervezéséig nem jött létre, de 1871-ben az építészek kiválásának fenyegetésére az egyesület a nevét Magyar Mérnök- és Építész-Egyletre változtatta, és ezen a néven 1944-ig létezett. Az egyesület tagjai kezdetben hat, majd később nyolc szakosztályban (út-, vasút- és hídépítészeti; vízépítési; gépészeti, elektrotechnikai és gyáripari; geodéziai; bányászati és kohászati; műépítészeti; középítészeti és vegyészmérnöki) tevékenykedtek. Az egyesületnek két folyóirata, saját könyvtára, kézirat-gyűjteménye, 1883-tól könyvkiadó vállalata, 1908-tól pedig minden igényt kielégítő székháza is volt. Sisa 2013. 350–351.; Palkhoffer 2021. 31.

⁵ Általános gyakorlattá vált, hogy a vidéki városok az egyesület egyik tagjának kiküldését kérték a bírálóbizottságba. Ha az egyesület kifogásolni valót talált a pályázati kiírásokban, akkor lapjaiban, a *Közönyben*, majd főleg az 1882-től megjelenő *Heti Értesítőben* annak módosítását javasolta.

Ebben a tanulmányban először azt a folyamatot igyekszem felvázolni, ami a szabályozás megszületéséhez és elfogadásához vezetett. Majd a rendelet főbb pontjainak ismertetésénél konkrét példák segítségével azokat a szabálytalanságokat veszem sorra, amelyek miatt a rendelet megalkotása szükségesnek bizonyult.

Az építészeti tervpályázatok szabályzatának megszületése

Az első tervpályázati szabályzatot Hencz Antal⁶ indítványára egy bizottság dolgozta ki, amit a középítészeti szakosztály tárgyalása után a Magyar Mérnök- és Építész-Egylet 1868. július 28-i rendes ülésén fogadtak el, majd a Közmunka- és Közlekedési Minisztériumba is felterjesztettek.⁷ A szabályzat három részből állt: a program, a pályázati eljárás és a pályabírák fejezeteiből. 1870-ben Hencz Antal – saját negatív tapasztalataiból is okulva – újabb elképzeléssel állt elő, melynek lényege az volt, hogy a pályázatok csak vázlattervekre vonatkozzanak. Érvelése szerint ugyanis a legtöbb pályázat esetében az alacsony pályadíj miatt a jelesebb építészek ritkán pályáznak, így csak gyenge tervek születnek, a program mindig hibás és hiányos, a költségvetések gyakran tévedésen alapulnak, a tervek megítélése bonyolult. Vázlatterveket, melyek elkészítése kisebb munkával jár, szívesebben vállal mindenki, és így szabadabban dolgozva a megbízó érdekes eszmékhez, a „*legjobb terv tervéhez*” juthat hozzá. Ezt egy újabb, immár zártkörű pályázatnak kellene követnie, „*melyben a díjazott művek szerzői egymás vázlatainak tanulmányozása után végleges tervekkel vesznek részt.*”⁸ Rendkívül különös, soha többet vissza nem térő gondolat volt a szabályzat ellen vétők szankcionálása. „*A pályázati hirdetésben és előrajzban foglalt minden egyenes ígéret vagy kívánság jogilag kötelező erővel bír. Ha ezek ellen a pályázat hirdetője vétene, az összes pályadíj háromszorosáig büntethető jótékony célra, ha pedig a pályázó vétene, díjban nem részesíthető.*”⁹

Legközelebb 1872-ben, a műegytemi építkezések kapcsán került elő a tervpályázatok ügye, amikor Feszty Adolf azt kérte, hogy a közvetlen megbízások mellett

⁶ A kevésbé ismert, de igen sokoldalú Hencz Antal (1839–1899) 1862-ben szerzett építész diplomát Bécsben. Győrben, Nagykanizsán majd Keszthelyen tervezőként és kivitelezőként működött, de Budapesten is épített házakat. Emellett Rómer Flóris számára régészeti épületfelméréseket készített, foglalkozott a földrengés, a Hévízi-tó, a Balaton szabályozásának és a hajózásnak a problémáival, a nemzeti stílus kérdésével. Tagja volt a Műemlékek Országos Bizottságának, kezdeményezője a Balatoni Múzeum Egyesület megalakulásának. Számtalán publikációs tevékenységet is kifejtett. Keszthelyi Életrajzi Lexikon (<http://193.225.122.118/eletrajzilexikon/?-dir=H#HENCZ%20ANTAL> – letöltve: 2022.01.07.)

⁷ Közlöny 1868. 378–381.

⁸ Közlöny 1870. 19.

⁹ Közlöny 1870. 17.

a fiatalabb építészek érdekében nyilvános pályázatot is írjanak ki az épületre.¹⁰ A műegyetemi építkezés esetében a Neÿ Béla, Feszty Adolf és Pártos Gyula által a vallás- és közoktatási miniszternek küldött felirat hatására sikerrel jártak, a tervpályázatokat népszerűsítő emlékirat elkészítésére pedig újabb bizottságot jelöltek ki, melynek az említetteken kívül Wéber Antal is a tagja lett.¹¹ Úgy tűnik, ez a bizottság nem végezte el a rá kiszabott feladatot, legalábbis az 1873. évi, májusi közgyűlésig biztosan nem készült el az emlékirattal.¹²

A tervpályázatok eszméjének 1877-ben újabb lendületet adott két tényező: az egyesület saját, ideális tervpályázata,¹³ valamint az első magyar nyelvű építészeti szaklap, *Az Építési Ipar* megjelenése.¹⁴ A heti rendszerességű folyóirat nemcsak gyors és részletes tájékoztatást tudott adni a konkrét pályázatokról, de 1878/79-ben a német, a svájci, az osztrák és a cseh tervpályázati szabályzatok szövegeit is közölte, igyekezve a tanulságokat is levonni belőlük.¹⁵ A tervpályázati szabályzat elkészítésének továbbra is Hencz Antal volt a leglelkesebb képviselője. A mű- és középítészeti szakosztályok 1879. november 17-i ülésükön tárgyalták Hencz levélét, melyhez a témában írt újabb dolgozatát is mellékelte.¹⁶ A következő két szakülés programja a Czigler Győző, Wéber Antal, Hauszmann Alajos, Pártos Gyula és Ybl Miklós tagokból álló bizottság által készített tervpályázati szabályzat pontjainak tárgyalása volt.¹⁷ Érdemes kiemelni ebből azt a gondolatot, mely szerint a tervpályázati eljárás leginkább megfelel a kor követelményeinek, „*mivel egyenlő mérvben óvja, mind az építetőt, mind pedig a tervezők érdekeit.*”¹⁸ A tervpályázatok előnyei közt felsorolták a feladat sokoldalú megoldását, jeles tehetségek megis-

¹⁰ Közlöny 1872. 164–165.

¹¹ Maróty 2014. 490–491.; Közlöny 1872. 529.

¹² Közlöny 1873. 295.

¹³ Az egyesület tervpályázatai 1881-től váltak rendszeressé. Ekkor készült el az építészeti nagy, illetve kis pályázatok szabályzata. A kis pályázatokat, illetve az egyik kispályázatból 1894-ben kinőtt Ybl-pályázatot főleg a fiatal, még kialakult megrendelői körrel nem rendelkező építészeknek szánták, és segítségükkel elsősorban az építőművészet és az iparművészet közt igyekeztek közelebbi érintkezést teremteni. A nagy pályázat komolyabb díjazású, összetettebb tervezési feladatokat képező verseny volt, amelynek az volt az elsődleges célja, hogy az egyesület tagjai monumentális feladatok megoldásával foglalkozva évről évre tanúbizonyságot adhassanak szak tudásukról. Palkhoffer 2021.

¹⁴ Egy népszerű heti szaklapnak a *Közlöny* melléklapjaként való kiadásának az ötlete már 1873-ban felmerült az egyesület tagjainak sorában, de az akkori pénzügyi viszonyok közt túl kockázatos vállalkozásnak tűnt. A 23 tag kezdeményezésére 1877-től megjelenő *Az Építési Ipar* független volt a *Közlöny*től, de az alapítók a lap költségeinek fedezése után fennmaradó összeget a *Közlöny* javára ajánlották fel. A lap neve 1887-től *Építő Iparra* változott.

¹⁵ *Az Építési Ipar* 1878. 103–104.; 1879. 298–299.; 313–314.; 336–337.

¹⁶ *Az Építési Ipar* 1879. 330.

¹⁷ *Az Építési Ipar* 1879. 305–306., 347., 355.

¹⁸ *Az Építési Ipar* 1879. 305.

merését és érvényesülését, egyesek kiváltságainak kizárását és a nepotizmus korlátozását, a közérdeklődésnek az építészet iránti ébrentartását, valamint az építőművészi képesség fokozását. A szabályzatot, a bizottsági javaslaton eszközölt változtatások után, az 1880. május 10-i választmányi ülésen fogadták el, majd egy felirat keretében megküldték az összes minisztériumnak és az ország valamennyi törvényhatóságának.¹⁹ A feliratban azzal kapcsolatban nem nyilvánítottak véleményt, hogy milyen esetekben célszerű pályázatot hirdetni, egyelőre csak azt kérték, hogy pályázat esetén a megküldött szabályzat szerint járjanak el.

1885-ben, az országház építésekor újra aktuálissá vált a tervpályázatok kérdése. Az egyesület tavasszal feliratot intézett valamennyi miniszterhez, melyben örömet fejezte ki a fölött, hogy a magyar parlamentet tervpályázat nyertese építi majd, és kérte a minisztereket, hogy a saját kormányzati hatáskörükben létesítendő „építkezések terveinek beszerzésekor a nyilvános pályázati eljárást” igénybe venni szíveskedjenek. *„Egyesületünk ma is azon meggyőződésben van s bátorkodunk e meggyőződésünknek ezennel ismételve tiszteletteljes kifejezést adni, hogy az építőművészet fejlesztésének egyik leghathatósabb eszköze kétségkívül a szabad verseny, a midőn a hivatottak erejüket egy és ugyanazon építőművészeti feladat megoldásában komolyan összemérik.”*²⁰ – írták a felterjesztésben.

Az 1880-ban elfogadott szabályzat revideálására 1896-ban került sor. Február 10-én a mű- és középítési osztályok ülésén Körössy Albert olvasta fel értekezését a tervpályázatokról. Véleménye szerint *„a pályázatok sikerének föltételei: a helyes programban, a bíráló kifogástalanságában, a díjak és a határidő helyes megállapításában és végre a szellemi tulajdonjog biztosításában gyökereznek.”*²¹ Javaslatait 14 pontba foglalva terjesztette a szakosztályok elé. Ezek közt több olyan is volt, ami az 1880-ban megfogalmazott tervpályázati szabályzatban is szerepelt, ám voltak új szempontok is. A következő négy ülésen végigtárgyalták az összes javaslatot, melynek eredményeképpen számos módosítást hajtottak végre a szabályzaton.²²

A millenniumot követő építőipari válság még jobban felerősítette azokat a hangokat, melyek a megcsappanó építési feladatok igazságosabb elosztását követelve a közvetlen megbízás helyett tervpályázatok kiírását szorgalmazták. A probléma 1902 áprilisának közepén még a képviselőházban is terítékre került. A vita során elsősorban azt sérelmezték, hogy a minisztériumi építészek, illetve az azokkal jó kapcsolatot ápoló kartársak kapják a középületek tervezéseinek feladatait.²³ Bálint Zoltán ezen a téren az egyletet is hibáztatta, mert a közvetlen megbízások ellen

¹⁹ Az Építési Ipar 1880. 241–242.

²⁰ Heti Értesítő 1885. 86–87.

²¹ Építő Ipar 1896. 55.

²² Építő Ipar 1896. 63.; 1896. 128.

²³ Budapesti Építészeti Szemle 1902. 115.

csak akkor tiltakozott, ha rajta kívül álló építészeknek adták kéz alatt a munkát, de Kiss István vagy Czigler Győző kormányzati megbízásai ellen nem emelt szót.²⁴ Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter április 19-i parlamenti beszédében arra tett ígéretet a kormány nevében, hogy a jövőben minden nagyobb középítkezést tervpályázat fog megelőzni. Ezzel kapcsolatban ifj. Bobula János a Magyar Mérnök- és Építész-Egyletben olyan határozati javaslatot terjesztett elő, melyben három csoportba osztotta a középületeket. A művészi kiképzésű, nagy feladatoknál a tervpályázatot megelőzően eszmei pályázat hirdetését, a másodrendű feladatoknál tervpályázatok kiírását ajánlotta, míg a 200 000 korona alatti, egyszerűbb épületeket „*sor szerint*” tanácsolta az építészek között kiosztani.²⁵

A Magyar Mérnök- és Építész-Egylet 1902. április 27-én – 31 tag írásba foglalt kérése folytán – rendkívüli közgyűlést hívott össze. Ezen megszavazták, hogy átnyújtanak a minisztereknek egy memorandumot, melyben üdvözlik a kormányzatnak a tervpályázatok meghirdetésére tett javaslatát, aminek az is pozitív hozadéka lesz, hogy a minisztériumi műszaki szakemberek feladatai csak az előkészítésre és az ellenőrzésre korlátozódnak majd. Miután sikerült elérni, hogy a közvetlen megbízásokat egyre inkább a tervpályázatok váltsák fel, elsőrendű feladattá vált a tervpályázati szabálytalanságok kiküszöbölése, még pontosabb szabályzat megalkotása. Ennek munkálatai már 1905-ben megindultak, és a kereskedelemügyi miniszter 1908-ban kihirdetett, 79.049 számú rendeletével zárultak.

Az egyesület már 1912-re jelentős javulást érzékelt a szabályzat hatására. Ez annak is köszönhető volt, hogy kimondták: olyan pályázaton, amelynek feltételei a rendeletnek meg nem felelnek, az egyesület tagjai sem tervezőként, sem bírálólóként nem vesznek részt.²⁶ 1912-ben az egyesület újfent arra kérte a kereskedelemügyi minisztert, hogy hívja fel a törvényhatóságok figyelmét a szabályzat betartására. Ennek eredményeképp a miniszter 1912-ben körendeletet adott ki az államépítészeti hivatalok számára, mely kimondta, hogy zsúritag kijelölése iránti kérelmüket a törvényhatóságok még a pályázati hirdetmény kibocsátása előtt, a pályázati hirdetmény egy példányának csatolásával a miniszterhez intézzék.²⁷

Az 1908. évi rendelet megszületésével egy 40 évig tartó folyamat zárult le, melynek tanulságaként megállapítható, hogy mire a szabályozás a gyakorlatban is éreztette volna a hatását, az első világháború kitörésével megszűntek a középítkezések, amelyekre tervpályázatokat lehetett volna kiírni.

²⁴ Budapesti Építészeti Szemle 1902. 114.

²⁵ Heti Értesítő 1902. o.n. A Magyar Mérnök- és Építész-Egylet mű- és középítési szakosztályainak kiadványa

²⁶ Közlöny 1912. 215.

²⁷ Közlöny 1912. 351.

A rendelet

A 13 oldalas szabályozás első része a tervpályázatok célját, a második azok jellegét foglalta össze. Utóbbi szerint egy tervpályázat lehetett általános vagy szűkebb körű, és mindkettő lehetett országos vagy nemzetközi.²⁸ A szűkebb körű versenyekből is kétféle volt: a korlátolt pályázatok csak egyes törvényhatóságok vagy testületek szakférfiaira vonatkoztak, mint például a Magyar Mérnök- és Építész-Egylet pályázatai, amelyeken csak az egyesület tagjai indulhattak. A zártkörű vagy meghívásos versenyeken csak a felszólított építészek vehettek részt. A tervpályázatok második, szűkebb fordulója is ebbe a kategóriába tartozott. 1891 és 1918 között a pályázatoknak kevesebb mint 10%-a volt meghívásos.²⁹ A hazai pályázatokon általában csak magyar állampolgárok szerepelhettek, az építész végzettség azonban nem volt előírás.³⁰

A harmadik rész a tervpályázatok rendezésének feltételeit sorolta fel. A szabályozás egyik fontos jellemzőjeként kell megemlíteni azt, hogy a pályázatot egy kétoldali szerződésként fogta fel. A *„pályázat kihirdetésével a hirdető a pályázókkal szemben kötelezettséget vállal jelen szabályzat és a pályázat közelebbi feltételeinek pontos betartására, viszont a pályázók a pályázatban való részvétellel ugyanezen szabályzat, illetőleg föltételek kötelező voltát magukra nézve hallgatagon elismerik.”*³¹

Ez a fejezet tartalmazta azt is, hogy a pályázati hirdetményben milyen információknak kell szerepelnie. A hirdető fél címe, a pályázat jellege, valamint tárgyának megjelölése mellett a kiírások egyik sarkalatos pontja volt, hogy a pályázat nyílt vagy titkos-e. 1891 és 1918 között a pályázatoknak csak kb. 5%-a volt nyílt, vagyis névalírással.³² A titkos pályázatok esetében a terv készítőjének nevét és elérhetőségét zárt, jelíges boríték tartalmazta, amelyet csak a díjazott tervek esetében bonthattak fel. A titkosság a verseny tisztaságát volt hivatva elősegíteni, a tervező személye azonban – hol a bírálók, hol a pályázók által elkövetett szabálytalanságok következtében – ritkán maradt titokban. Hencz Antal már a *Közlöny* 1870. évi 1. számában megjelent, *Hogyan kellene az építészeti pályázatokat rendezni* című írásában amiatt panaszkodott, hogy a legutóbbi zentai pályázatnál *„a nélkül, hogy a jelíges levelet bántották volna, megtudták czímemet s szépen viszaküldték tervemet.”*³³ A balassagyarmati pénzügyi palota tervpályázatán a jeli-

²⁸ Rendelet 1908. 1804.

²⁹ Székely 2019. 20.

³⁰ Pogány Móric nem végzett egyetemet, a tervpályázatokon elért sikereivel a diploma hiányát igyekezett kompenzálni. Gerle – Kovács – Makovecz 1990. 158.

³¹ Rendelet 1908. 1806.

³² Székely 2019. 21.

³³ *Közlöny* 1870. 13.

gés borítékokat már azelőtt felbontották, hogy a bírálóbizottság összeült volna.³⁴ A pécsi városháza bővítésére 1887 decemberében kiírt tervpályázaton a „Vörös kereszt fehér mezőben” jeligével induló Mutschenbacher Alajos budapesti mérnök a rajzait tartalmazó mappára a névjegyet is rábiggyesztette.³⁵ Bár ilyen esetben a pályázót ki kellett volna zárni a versenyből, ez nem minden esetben –, így ekkor sem – történt meg. Innentől kezdve a bírálóbizottságon múltott, hogy a szabálytalan pályázattal mit csinált. A Pécsi Nemzeti Színház első tervpályázatán például a P. L. monogrammal ellátott, de emellett szignált Lechner–Pártos tervet – habár pályázaton kívül, de – megbírálták, és díjat ugyan nem kapott, de 200 forintért megvásárolták.³⁶

Néha a jeligék is könnyen megfejthetőek voltak, mint például a pozsonyi vásárcsarnok 1903-as tervpályázata esetében, amelyen Adolf Lang a monogramjával ellátott – „A. L.” – jelige alatt indult.³⁷ Sokat tett a sajtó is azért, hogy befolyásolja a versenyt. A hírlapok a zsűri döntése előtt megjelentették a pályaművek részletes leírását, amihez ha nevet nem is kapcsoltak, sokszor mégis tudni lehetett, hogy a jeligék kinek a művét takarják. Persze a lapok a „műépítészeti panamákról” is előszeretettel írtak, mint például a tőzsde tervpályázata kapcsán, amikor Lechner Ödön, mielőtt benyújtotta volna a terveit, meghívta a barátait, hogy tekintsék meg a munkáját.³⁸

Fontos tényező volt a határidő kérdése is. A pályázatok tisztasága fölött örökődő Magyar Mérnök- és Építész-Egylet a hirdetésekkel kapcsolatban legtöbbször a túl rövid határidőt sérelmezte. Ennek azért volt jelentősége, mert, ahogy a szegedi gőzfürdő kapcsán Czigler Győző a városnak írt levelében fogalmazott: „a város túlságosan nagy munkát vár nagyon rövid határidő alatt a pályázóktól, ami lehetlenné teszi, hogy az építészek nagy számban részt vegyenek a versenyen.”³⁹ Szeged városvezetése az 1892. február 1-jei határidőt ugyan a hónap végéig meghosszabbította, de a felhívásra így is csak öt pályamű érkezett be. Ezek közül három terv szegedi építészek és városi mérnökök munkája volt. A rövid határidő nemcsak azoknak az építészeknek kedvezett, akik mint helyi erők, régebb óta figyelemmel követték egy tervbe vett építkezés ügyét, de azoknak is előnyt jelenthetett, akik már korábban is foglalkoztak egy adott feladattal. A pécsi városházára 1902-ben kiírt tervpályázaton az első díjat elnyerő Alpár Ignác például már 1898-ban is fel-

³⁴ Vállalkozók Lapja 1911. április 26. 1.

³⁵ MNL BaML XV. 1. b. Pécs város tervtára Tt. 3073.

³⁶ Építő Ipar 1891. 28; 33–34; 42.

³⁷ Magyar Pályázatok 1903. 11. szám, 1. A monogram-jeligék feloldása abban az esetben volt a legegyszerűbb, ha a sajtó azt is közölte, hogy kik kértek építési programot vagy helyszínrajzot.

³⁸ Németh – Marótzty 2011. http://arch.eptort.bme.hu/arch_old/hu/fooldal?id=34 (letöltve: 2022. 02. 06.)

³⁹ MNL CSML XV.2.b. 54. 28318/1891.

1. kép: Lechner Ödön – Pártos Gyula: A Pécsi Nemzeti Színház terve, 1890. MNL BAML XV. 1. b. Pécs város tervára

kérést kapott a várostól az épület terveinek elkészítésére.⁴⁰ A határidővel kapcsolatban az 1908-as rendeletben az olvasható, hogy a „*pályázat sikere megköveteli, hogy a tervezésre elegendő idő adassék, tehát, ha kisebb épületekről vagy műtárgyakról van szó, legalább 2–3 hónap, nagyobb terjedelmű munkák esetében 5–6 hónap, sőt különleges tanulmányt igénylő, emlékszerű épületek pályaterveinek elkészítésére egy év adandó, mindig a hirdetés megjelenése napjától számítva.*”⁴¹

A rendelet részletesen foglalkozott az építési programmal, mert a végeredmény befolyásolására sok lehetőség adódott ezen a területen is. A pécsi városháza 1902-es tervpályázatára Lang Adolf által benyújtott „*Vörös kereszt*” jeliségű tervet valójában ki kellett volna zárni a versenyből, mert eltért az építési programtól. A bírálati jegyzőkönyv szerint Lang műve, mely az összes terv között „*a legszebb, a legpompásabb*” volt,⁴² díjat csak azért nem kapott, mert nem rendelkezett a kiírásban szereplő vásárcsarnokkal. A város tanácsa a második, szűkebb pályázat esetében egészségügyi okokra és a kellemetlen szagokra hivatkozva a vásárcsarnok elhagyását javasolta a közgyűlésnek. Erre a fordulóra az első két helyezett mellett nem a harmadik díjjal jutalmazott Schlauch Imre helyi építőmestert, hanem Lang Adolfot szólították fel. Lang előtérbe helyezését azzal magyarázták, hogy terve megmutatta, hogy a vásárcsarnok mellőzésével jobb a hivatalok beosztása, vagyis „*előnyt kovácsoltak részére abból a hibából kifolyólag, amelyért őt voltaképpen a pályázatból ki kellett volna zárni.*”⁴³ Ezek után nem meglepő, hogy az egyik versenyző, Stróbl Miksa úgy vélekedett, hogy a város igen homályos programot adott ki, – melynek pontjait a bírálóbizottság amúgy sem vette szigorúan – és ez „*alkalmas volt a sűgölyök kisegítésében bízó művészek favorizálását biztosítani*”, amit megkönnyített, hogy az érdekelt nagy neveken kívül a magyar építőművészek számottevő összessége nem vett részt a versenyben.⁴⁴

A rendelet kimondta, hogy az építési program összeállítása szakértők – első sorban a bírálóbizottság – bevonásával történjen. Azt azonban, hogy a program megalkotói a versenyben nem vehetnek részt, semmi nem tiltotta. Az operaház tervpályázata kapcsán még nem lett komolyabb visszhangja, hogy a meghívásos verseny építési programjának alapjául szolgáló vázlatokat a későbbi győztes, Ybl Miklós készítette.⁴⁵ A Postatakarékpénztár 1899-es tervpályázatán azonban már nagy felháborodást váltott ki, amikor az első és a harmadik díjat is az építési program megállapításában szerepet vállaló Berczik Gyula nyerte.⁴⁶ A Földművelésügyi

⁴⁰ Pilkhoffer 2004. 190.

⁴¹ Rendelet 1908. 1809.

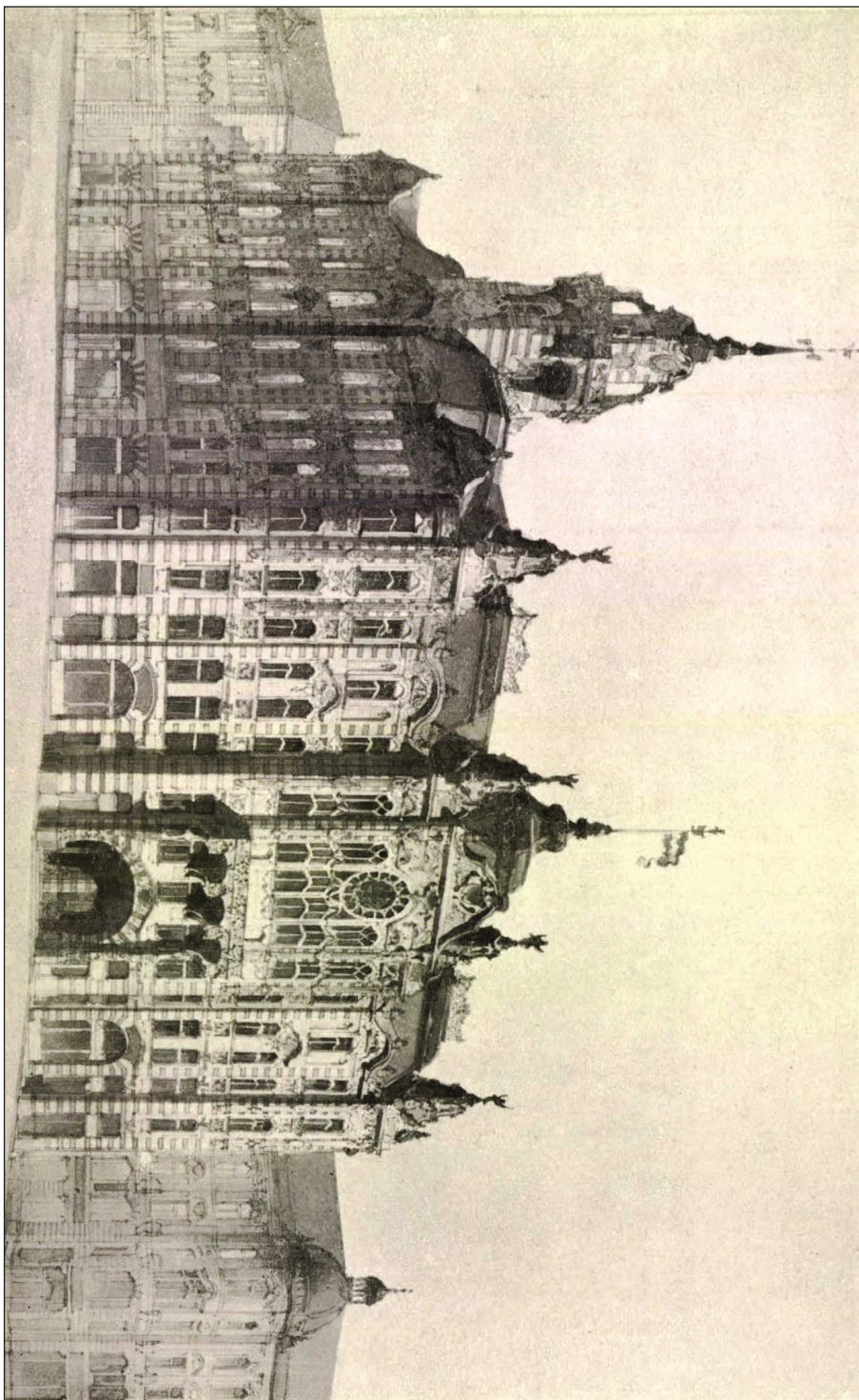
⁴² Pécsi Napló 1903. április 9. 4.

⁴³ Heti Értesítő 1903. 255.; Pécsi Napló 1903. december 2. 1–2.

⁴⁴ Pécsi Napló 1903. május 10. 1.

⁴⁵ Épülettípusok 1995. 64.

⁴⁶ Gerle 2003. 189.

2. kép: Lang Adolf „Vöröskereszt” jellegű terve a pécsi város háza épületére, Magyar Pályázatok, 1904. I. szám, 14.

Minisztérium átépítésének pályázatán pedig voltak, akik tudtak olyan minisztériumi információkat, amelyek a kiírásban nem szerepeltek.⁴⁷

A programban fel kellett sorolni a szükséges helyiségek számát, méretét, rendeltetését és fekvését, az alkalmazható építőanyagokat és szerkezeteket, a speciális építési vagy tűzrendészeti szabályokat. Amennyiben szükségesnek bizonyult, mindehhez helyszínrajzot, szabályozási, csatornázási vagy a terepviszonyokat ábrázoló rajzokat is mellékelhettek. A programot és annak mellékleteit ingyen javasolták a pályázóknak megküldeni. A tervpályázatok csak ritkán tartalmaztak kikötést a stílusra vonatkozóan. A rendeletben ezt úgy fogalmazták meg, hogy a „művészi kiképzés módját” legcélszerűbb a tervezőre bízni.⁴⁸ Ennek ellenére a stílus többször is szerepet játszott a pályamű megítélésében, főleg a századforduló környékén, amikor több versenyen is összecsaptak a historizmus, illetve a (magyaros) szecesszió hívei.⁴⁹

A pályázati kiírás általában tartalmazta a tervek méretét, de kezdetben nem mindig, és nem egységesen. A szegedi gőzfürdő esetében az egyesület nemcsak a túl rövid határidőt sérelmezte, de azt is kérte a várostól, hogy ne részletes, csak kisebb méretű terveket kívánjon.⁵⁰ 1905-ben a Sáros- és a Rudas-fürdők győztes pályázói is amiatt elégedetlenkedtek, hogy nevetségesen csekély összegért a főváros túl nagy méretarányú terveket óhajt.⁵¹ A szabályozás kimondta, hogy már a hirdetésben jelezni kell a tervrajzok pontos számát és léptékét. A tervek mérete esetében Kőrössy már 1896-ban az 1:200 arányt javasolta, amit a rendelet az alaprajzok, metszetek és homlokzatok esetében rögzített is, míg a helyszínrajzok méretét 1:500, épületcsoportok tervezésekor 1:1000 arányban állapította meg. A 6. pont szerint főszmintát⁵² vagy távlati képet csak művészi jelentőségű, belső perspektívát csak belső térhatású, madártávlati tervet pedig csak épületcsoportok tervezésénél méltányos kérni. Alapvetésként került megfogalmazásra, hogy a „pályázóktól követelt anyagi munka a lehető legkisebb legyen, mert a tervpályázatok tulajdonképpeni célja jó eszmék, illetőleg olyan tervvázlatok beszerzése, amelyek a végrehajtásra alkalmas tervezetek készítésére alapul szolgáljanak.”⁵³ Azt is kikötötték, hogy fölösleges rajzok (például pincealaprajzok, mellékhomlokzatok, fűtés-tervek) a tervezőktől nem kívánhatók meg.

⁴⁷ Székely – Marótyz 2019. 115.

⁴⁸ Rendelet 1908. 1806–1807.

⁴⁹ A Földtani Intézet tervpályázatán Lechner nemzeti stílusú terve győzedelmeskedett a pályatársak historizáló művei ellenében, míg a tőzsde pályázatán a Baumgarten Sándorral induló Lechner magyaros szecessziós terve maradt alul Alpár neobarokkjával szemben. Rozsnyai 2020. 161.

⁵⁰ Heti Értesítő 1891. 340.

⁵¹ Vállalkozók Lapja 1905. február 15. 1-2.

⁵² gipszmodell

⁵³ Rendelet 1908. 1807.

Egy pályázatot nem csak akkor lehetett kizárni a versenyből, ha késve vagy hiányosan érkezett, ha más alkotó mű másolatának bizonyult, ha műszaki tekintetben nem ütötte meg a színvonalat, vagy eltért a programtól, de akkor is, ha nagyobb léptékű – például 1:50 arányú – tervet, vagy meg nem követelt munkákat (távlati képet, részletrajzokat vagy főszmintát) tartalmazott. Főleg az egyesület belső pályázatain büntették ezt, ahol kimondottan tiltották, hogy a pályázók távlati képet mellékeljenek munkájukhoz, vagy a zsűri megnyerése érdekében bekeretezzék rajzaikat. Hiába tűnt a legígéretesebb tervnek például az 1914/15-ös építészeti nagypályázatra beküldött „*Előre magyar*” jellegű mű, mivel tervezője 12 darab beüvegezett távlati rajzot is mellékelte glyptotheca-tervéhez, amivel súlyosan megszegte a szabályzatot, munkáját kizárták a versenyből.⁵⁴

Problémás pontja volt a pályázati felhívásoknak a költségvetés is, ami lehetett részletes vagy hozzávetőleges. Az építési összeg túllépése a pályázatból való kizárást vonhatta maga után. A Kassai Nemzeti Színház 1893-as tervpályázata esetében nemcsak a 200 000 forintos építési költség volt nagyon alacsony, de az *Építészeti Szemle* szerkesztője azt is megjegyezte, hogy a kiírásban szereplő „*hozzávetőleges, de részletezett*” költségterv megfogalmazás olyan ellentmondás, mely „*a bírálatnál különböző kibúvókul*” szolgálhat.⁵⁵ A költségvetés kérdését talán 1868-ban szabályozták a legpontosabban. E szerint a konkrét költségvetés esetében 5%-kal, a csak körülbelül megadott építési összegtől 2%-kal lehetett eltérni.⁵⁶ 1896-ban azt tanácsolták, hogy részletes költségvetést csak kisebb műtárgyak esetében kérjenek, továbbá ki kell nyilvánítani már a programban, hogy a költségvetés szigorúan betartandó-e.⁵⁷ Végül ezen a téren az 1908-as rendelet sem eredményezett előrelépést, mert csupán annak feltüntetését írta elő, hogy az építési összeget csak megközelítőleg kell-e betartani, vagy annak túllépése a pályázó kizárásával jár együtt. Az építési költséget a beépítendő köbtartalom alapján számították, és helyesnek tartották, ha a köbméterenkénti egységár a programban is megállapításra kerül.⁵⁸

A szabályzat kitért a pályadíjak nagyságára is. Erre azért volt szükség, mert a díjakat illetően igen nagy különbségek léteztek. A Pécsi Nemzeti Színház 1890. évi tervpályázatán mindössze 300, míg a lipótvárosi zsinagóga 1898-as tervversenyén 3000 Ft (6000 K) járt az első helyezettnek.⁵⁹ 1896-ig a szabályzatokban csak a győztes díjazásáról esett szó, ám ekkor Kőrössy Albert javaslatára úgy alakították át a szöveget, hogy a díjak összege kétszerese legyen az építési díjtáblázat

⁵⁴ Közlöny 1915. 146.

⁵⁵ *Építészeti Szemle* 1893. 123–124.

⁵⁶ Közlöny 1868. 380.

⁵⁷ *Építő Ipar* 1896. 115.

⁵⁸ Rendelet 1908. 1807–1808.

⁵⁹ Pilkhoffer 2004. 217.; Németh–Maróty 2019. 302.; Gábor 1998. 11. Igaz, hogy a Pécsi Nemzeti Színház esetében a felhívás vázlattervre szólt, de egyik nyertes terv sem az volt.

illető tételének, de az első díj összege megfeleljen legalább a díjtáblázat szerinti járandóságnak.⁶⁰ Ez került át az 1908-as rendeletbe is, kiegészítve azzal, hogy a legkisebb díj ne legyen kisebb a díjtáblázati összeg harmadánál. A díjtáblázat semmibe vételének tartották, amikor tervek beszerzésére árlejtést hirdettek, mint például 1907-ben Aradon, ahol a város hat új iskola terveit akarta ilyen módon beszerezni.⁶¹ Óriási felháborodást keltett a Magyar Építőművészek Szövetségében, amikor a pécsi városháza második tervpályázatának eredményhirdetése után a város a nyertesek között tulajdonképpen árlejtést hirdetett, felszólítva őket, hogy 8 napon belül tegyenek zárt ajánlatot arra vonatkozóan, hogy mennyiért lennének hajlandóak a részlettervek elkészítésére.⁶²

Az első díj ugyan nagy elismerést, szakmai sikert jelentett, de nem feltétlenül garantálta, hogy az épület a győztes terv alapján fog megépülni. Erre példa a Szépművészeti Múzeum pályázata, ahol hiába győzedelmeskedett Pecz Samu terve, a megbízást a Hősök terét és a Múcsarnokot tervező, a múzeum feladatával már korábban is foglalkozó Schickedanz Albert kapta – az indoklás szerint – a tér egységes kialakítása érdekében.⁶³

A VII. kerületi evangélikus templom és gimnázium esetében pedig épp Pecz Samu kapta a megbízást, annak ellenére, hogy a meghívásos pályázatra ugyan beadta a tervét, de később kijelentette, hogy a pályázaton nem indul, amit így Schochits Lajos nyert meg.⁶⁴

A Magyar Mérnök- és Építész-Egyletben már 1868-ban fontosnak tartották azt a kérdést tisztázni, hogy az első díjjal az építkezés vezetése is együtt jár-e. 1896-ban ki is mondták, hogy a győztes pályamű szerzőjét az építéssel is meg kell bízni.⁶⁵ Ehhez képest a kereskedelemügyi miniszter rendelete visszalépésnek minősíthető, mivel úgy fogalmaz, hogy a „*részletes tervek kidolgozásával és az építmeny művezetésével rendszerint az első díj nyertese bizandó meg, hacsak e tekintetben kiíró már eleve nem biztosított magának a föltételekben szabad rendelkezést.*”⁶⁶ A rendelet állást foglalt a tulajdonjog kérdésében is. E szerint a pályázat kiírója a díjazott vagy megvásárolt plánumokra csak tárgyi tulajdonjogot szerez, vagyis a tervet csak az adott mű foganatosítása érdekében használhatja fel, míg a szerzői tulajdonjog, vagyis a tervek sokszorosításának, kiadásának, más alkalommal való felhasználásának joga a szerzőt illeti. Ezen kívül előírta a verseny lezárulását

⁶⁰ 1896-ban azt is kimondták, hogy az első díj odaitélése megtagadható, de a többi helyezést ki kell adni. *Építő Ipar* 1896. 55., 104.

⁶¹ *Vállalkozók Lapja* 1908. január 8. 1.

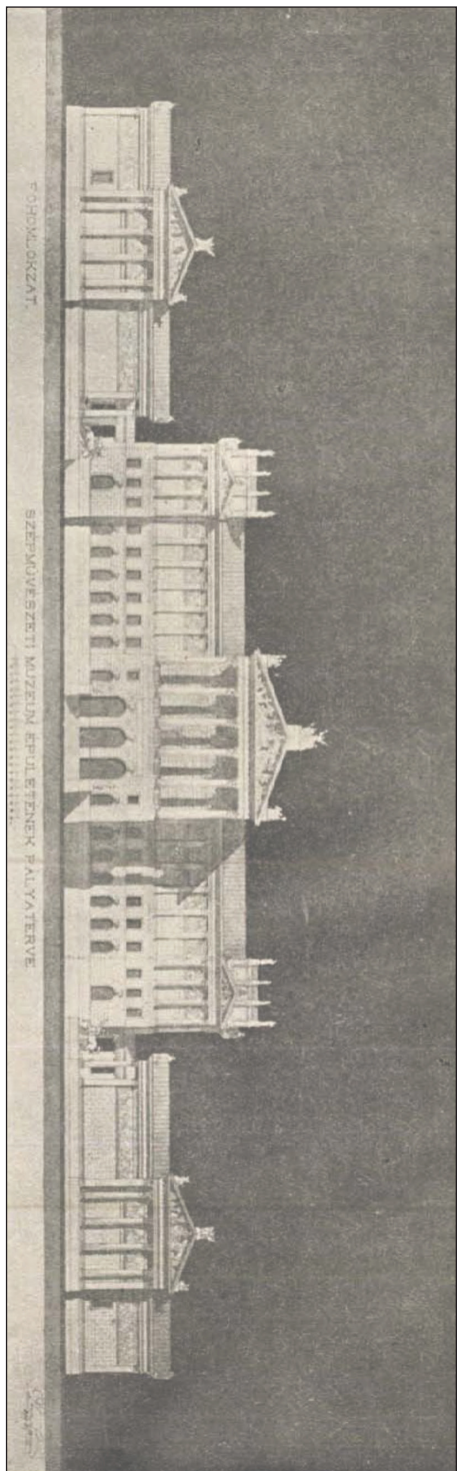
⁶² Pilkhoffer 2017. 142.

⁶³ Schickedanz 1996. 172–174.

⁶⁴ Gábor 1981. 137.; Sisa 1989.

⁶⁵ *Építő Ipar* 1896. 115.

⁶⁶ Rendelet 1908. 1811.

3. kép: Pecz Samu terve a Szépművészeti Múzeum épületére, Vasárnapi Ujság, 1899. 199.

követően a tervek kiállításának kötelezettségét, és rendelkezett a nem díjazott pályaművek sorsával kapcsolatban.⁶⁷

Egy pályázat sikere nagyban múlott a bírálóbizottság összetételén, így a rendelet második fele ezt igyekezett szabályozni. Az egyik legfontosabb alapvetés kezdetektől fogva az volt, hogy a bírálóbizottság tagja nem vehet részt semmilyen formában a versenyben. Ennek ellenére még 1902-ben, a Kossuth-mauzóleum elhíresült pályázatán is előfordult ez az összeférhetetlenség. A székesfővárosi képzőművészeti bizottság Stróbl Alajost delegálta a zsűribé, aki így a pályázat előkészítésének, intézésének munkájában is részt vett, sőt, a határidő lejártá után az összes pályaművet láthatta. Bírálóbizottsági tagságáról csak a zsűri első tanácskozásán mondott le.

További szabálytalanságok is borzolták a kedélyeket a Kossuth-mauzóleum pályázatán. Például az, hogy a székesfővárosi középítési bizottság küldötte, Hauszmann Alajos a zsűri munkájában nem vett részt, de tagságáról sem mondott le. A szavazás után, mely során hatan a Gerster – Stróbl-féle „1848 zöld koszorúban” jeligéjű, öten pedig a Bálint Zoltán – Jámor Lajos – Kallós Ede „Mekka” jeligéjű tervére szavaztak, utóbbi zsűritagok közül hárman (Lechner Ödön, Kann Gyula és Zala György) azzal az indokkal, hogy az első díjat a legrosszabb műnek ítélték oda, távoztak a teremből. A bírálóbizottság újabb formai hibát követett el akkor, amikor csonkán is folytatta a díjak kiosztását.⁶⁸ Az ehhez hasonló problémák kiküszöbölése érdekében a rendelet úgy szövelt, hogy a zsűri páratlan számú tagból álljon, illetve a rendes tagokon kívül póttagokat is jelöljenek.

4. kép: Gerster és Stróbl „1848 zöld koszorúban” jeligéjű Kossuth-mauzóleum terve, 1902. Vasárnapi Újság, 1902. 216.

⁶⁷ 1868-ban az első tervpályázati szabályzatba még az a kevésbé szerencsés elképzelés került bele, hogy a terveket a beérkezés után, még a bírálat előtt javasolják 8 napra közszemlére kitenni, és csak ez idő alatt válasszák ki a zsűri tagjait. Ugyanakkor érdekes pont volt az, hogy a nyertes mű vagy annak fényképe az egyesületnek, és ha akarják, valamennyi pályázónak megküldendő lenne.

⁶⁸ E. Csorba 1983. 134.

5. kép: Bálint – Jámbor – Kallós „Mekka” jellegű Kossuth-mauzóleum terve, 1902. Vasárnapi Újság, 1902. 216.

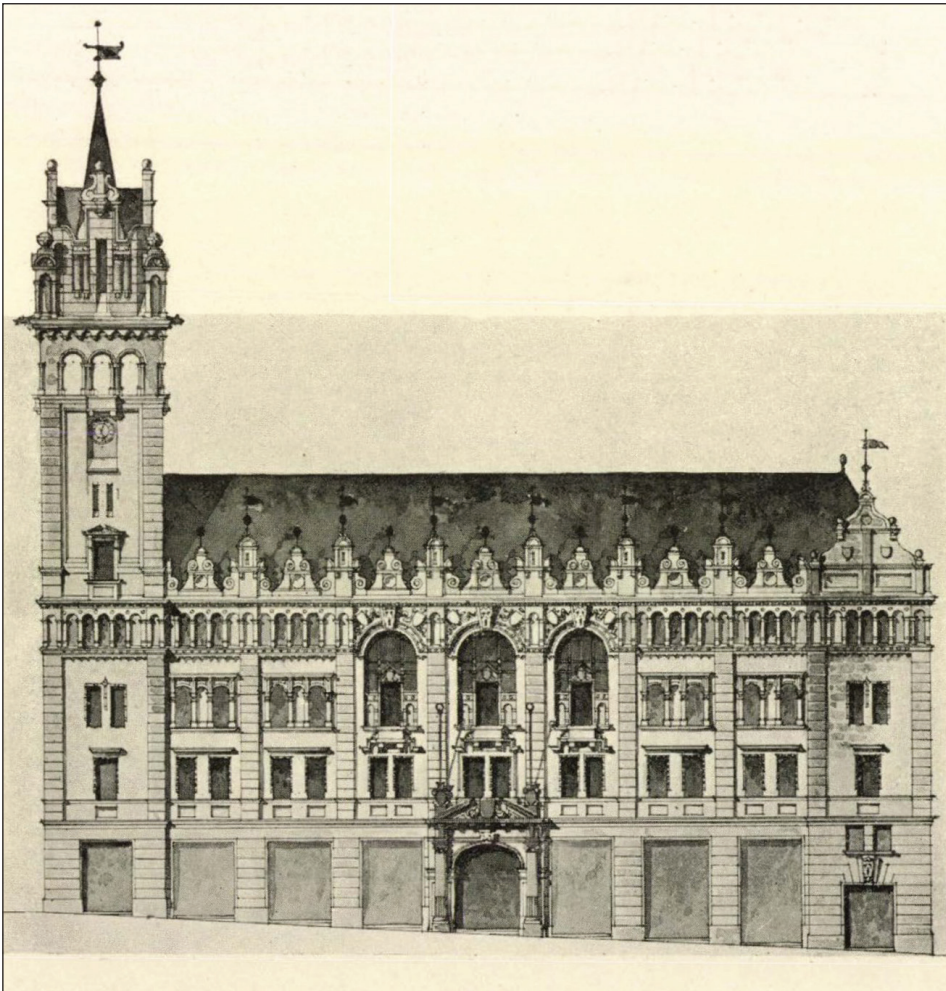
Már az 1880-as évektől törekedtek arra, hogy a bírálóbizottság többsége szakértőkből álljon, de ez nem mindig sikerült. A debreceni zsidó hitközség iskolájára kiírt tervpályázat bizottságában egyetlen műszaki szakember sem foglalt helyet,⁶⁹ az aradi kultúrpalota 19 tagú zsűrijében pedig mindössze egy tag volt építész.⁷⁰ A Wlassics Gyula miniszternek 1902-ben átnyújtott egyesületi memorandum szerint, ha a pályázók tudják, hogy műveik felett szakemberek mondanak bírálatot, akkor „*tiszta ambíciótól vezéreltetve dolgozhatnak, s már eleve megnyugvással tekintenek a szellemi mérkőzés döntése elé.*”⁷¹ Az egyesületnek ezt az ajánlását azonban főleg a vidéki városok nem vették figyelembe, ahol a zsűriükben a Magyar Mérnök- és Építész-Egylet képviselőjén és a városi főmérnökön kívül általában városatyák foglaltak helyet. Utóbbiak egyrészt nem igazán értettek építészeti kérdésekhez,

⁶⁹ Vállalkozók Lapja 1909. február 17. 1.

⁷⁰ Vállalkozók Lapja 1901. szeptember 25. 1.

⁷¹ Heti Értesítő 1902. 173. Erre a megerősítésre azért lehetett szükség, mert a tervpályázatokba vetett bizalmat pont az egy hónappal azelőtt lezajlott Kossuth-mauzóleum botrányba fulladt tervpályázata ingatta meg. Alpár Ignác a rendkívüli közgyűlésen egy fegyelmi szabályzat kidolgozására tett javaslatot, mivel „az utóbbi években nyilvános építészeti pályázatoknál a pályázatok elbírálására kiküldött jury ellen legtöbb esetben olyan támadások történtek, melyek a műszaki kar tekintélyét mélyen sértik és éppenséggel nem hivatják arra, hogy a nyilvános pályázatoknak igazságos ügyét előbbre vigyék.” – Heti Értesítő 1902. 150.

másrészt nehezebben tudták függetleníteni magukat a helyi viszonyoktól, illetve a kapcsolataikon keresztül rájuk nehezedő nyomástól. Erre példa a pécsi városháza 1902-es első pályázatának esete, amikor a győztes, Alpár Ignác a szűkebb versenyre tervrajzok helyett nyílt levelet küldött Majorossy Imre polgármesternek, melyben a következőképp indokolta döntését: *„Én arról nem tehetek, hogy egy pécsi atyafiság szükségesnek látja azt, egyik rokonának a városház építését megszerezni és teszi azt egy tisztességesen megküzdött nyilvános pályázat után, amikor a rokonságról tudomást szerezhetett volna a pályázat előtt is s akkor nem lett volna szükséges az, hogy engem egy öt éven át tartó hajszába belekeverjenek.”*⁷²

6. kép: Alpár Ignác 1. díjat nyert műve a pécsi városháza tervpályázatán, Magyar Pályázatok, 1904. 1. szám, 5.

⁷² Heti Értesítő 1903. 256.

Sokszor a zsűriben helyet foglaló szakemberek sem tudták kivonni magukat érdekeik vagy kapcsolatrendszerük hatása alól. Hiába mondta ki a rendelet, hogy a pályázók erkölcsi kötelessége a bírálóbizottság befolyásolásától tartózkodni, és ha ez mégsem sikerül, akkor a bírálót tagsága alól felmenteni, a tervezőt pedig a pályázatból kizárni szükséges. Különösen szembetűnő összefüggés rajzolódott ki Lang Adolf tervpályázatainak sikerei és Czigler Győző zsűribeli tevékenysége között. Czigler gyakran képviselte a Magyar Mérnök- és Építész-Egyletet a bírálóbizottságokban, így neki köszönhetően „szóhoz jutottak vagy elhallgattak egyes talentumok”.⁷³ Úgy tűnik, Lang Adolffal például jó kapcsolatot ápolt, mert azokon a versenyeken (Pécsi Nemzeti Színház, szegedi gőzfürdő, Kassai Nemzeti Színház), ahol Czigler elnökkölt, Lang győzött, míg Czigler 1905-ös halála után Lang egyetlen első díjat sem nyert.⁷⁴

Az összefonódást még a Magyar Mérnök- és Építész-Egylet saját pályázatainak sem sikerült elkerülni. Az 1896/97-es Ybl-pályázat felhívása egy nyilvános időjelző oszlop megtervezésére vonatkozott. A bírálat menete a kispályázatoknál 1889 óta alkalmazott eljárást követte.⁷⁵ Az 1896/97-es pályázatra beérkezett négy tervről Frommer (Jámbor) Lajos referált részletesen. Véleménye szerint a legjobban a „Több világosságot” pályamű oldotta meg a feladatot.

A szavazáson végül ez a pályamű, Bálint Zoltán munkája győzedelmeskedett. A többi terv ismeretének hiányában nem akarjuk Bálint érdemeit kisebbiteni, de nehezen elképzelhető, hogy a Bálint Zoltánnal éppen közös irodát nyitó Jámbor Lajosnak ne lett volna tudomása arról, hogy leendő társa indult ezen a versenyen.⁷⁶ A mű- és középítési szakosztályok tagjai a voksoláskor általában a bíráló véleményére hagyatkoztak, mint ahogy ebben az esetben is, de azért jelzés értékű az *Építő Ipar*nak az a megállapítása, hogy sokan nem szavaztak.⁷⁷ Ráadásul a következő évben – minden indoklás nélkül – visszatértek a kispályázatok bírálatának korábbi gyakorlatához, amikor egy háromtagú zsűri döntött a díj odaítéléséről. Komor Marcell a legfőbb problémát abban látta, hogy tervezésből Magyarországon egyedül Budapesten lehetett megélni, a fővárosba zsúfolódott építészek viszont mind ismerték egymást. Ezzel szemben Németországban, ahol az egyes tartományok mindegyikében kialakult egy kulturális központ, mindig találtak olyan bírálót, aki a pályázókat még nevük szerint sem ismerte.⁷⁸

⁷³ Művészet 1905. 187–188.

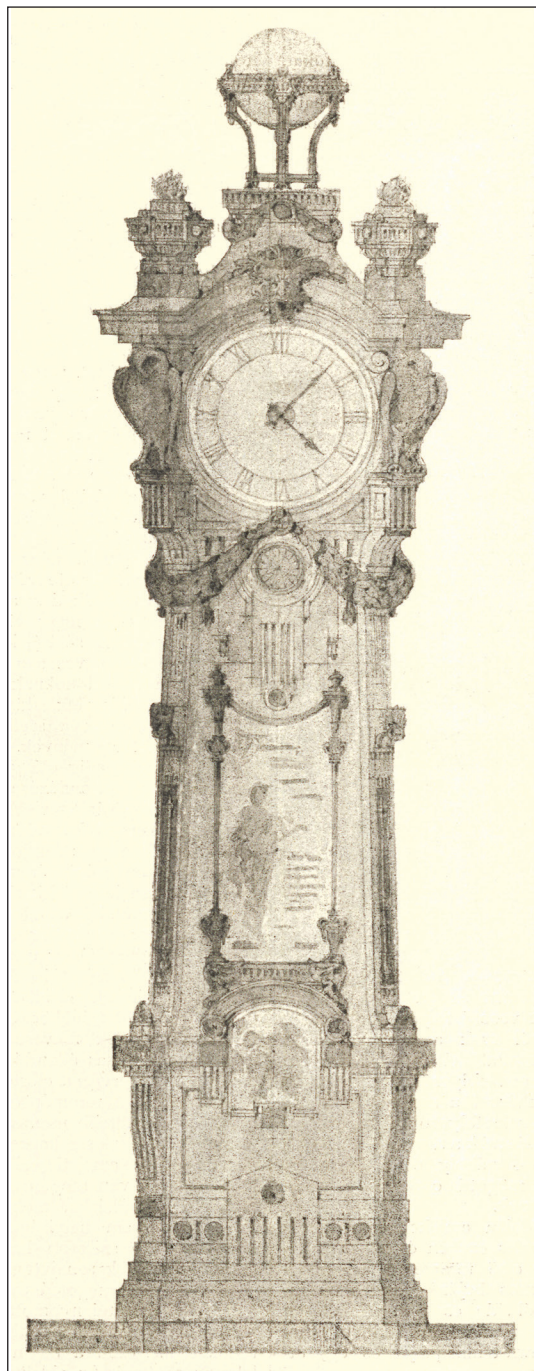
⁷⁴ Pilkhoffer 2017. 193–194.

⁷⁵ E szerint a „szakosztályok a pályaterveknek beérkezése után egy előadót választanak, ki írásban jelentést tesz a pályaművekről, vagyis ismerteti őket. A jelentés szabad megvitatás tárgya lehet a díjak odaítélése dolgában a szakosztályok legközelebbi ülésükön névszerinti szavazással döntenek, mely szavazásban csak azok a szakosztályi tagok vehetnek részt, kik a pályaterveknek az előadó részéről történt ismertetésekor a szakosztályok ülésén jelen voltak.”

⁷⁶ Ludmann 2017. 97–101.

⁷⁷ Építő Ipar 1897. 50.

⁷⁸ Vállalkozók Lapja 1912. november 13. 1–2.

7. kép: Bálint Zoltán „Több világosságot” jellegű nyilvános időjelző oszlop terve, A Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Heti Értesítője, 1897. 57.

Az 1908-as szabályozás nem csak arról rendelkezett, hogy a bírálóbizottságba a Magyar Mérnök- és Építész-Egylet, a Magyar Építőművészek Szövetsége,⁷⁹ illetve fontosabb középületeknél a kereskedelemügyi minisztérium egy-egy építész tisztviselője is felkérendő, hanem arról is, hogy a zsűritagok és póttagok már a pályázati hirdetményben név szerint felsorolandók.⁸⁰ Utóbbi kitétel a szabályozásban egyébként már 1896-ban megjelent.⁸¹ A rendelet végül részletesen tárgyalta a bírálóbizottság feladatait, eljárását.⁸²

Miután egy tervpályázat szabályszerűen lezajlott, még az utóélete is lehetett aggályos. A historizmus idején elég nehéz a plágium fogalmát meghatározni, hiszen egy korábbi stílus vagy motívum átvétele a korszellem sajátossága volt, és egy előkép felhasználását a kortársak nem a fantáziátlanság számlájára írták, hanem annak nagyszerűségét méltatták.⁸³ Azonban még a legnagyobb mesterek esetében is akadtak példák megmagyarázhatatlan másolásokra. Ilyen a Kálvin térre tervezett Danubius-kút története, amelynek megtervezésére az 1879-es pályázat után a bírálóbizottságban szerepet játszó Ybl Miklós kapott megbízást, aki egyik tervváltozatához felhasználta Schickedanz Albertnek a költségvetés túllépése miatt nem díjazott tervét.⁸⁴ Ez az eset – talán Ybl tekintélye miatt – visszhang nélkül maradt. A sort azonban hosszasan lehetne folytatni.

Utószó

Az építészeti tervpályázatok szabályzata minden szempontból hasznos és fontos volt, ám semmiféle rendelet nem védett meg attól, ha egy pályázatba felülről nyúltak bele. A szegedi közművelődési palota tervversenye kapcsán az épület megvalósításának lassúságán bosszankodó helyi újságíró a Lang és Steinhardt párost

⁷⁹ Bővebben l. Baku – Csernus 2012.

⁸⁰ Rendelet 1908. 1810–1812.

⁸¹ Építő Ipar 1896. 115.

⁸² E szerint a bizottság elnököt, jegyzőt és előadót választ. Először megállapítják a csomagok sértetlen voltát, majd a felbontásukat követően számba veszik azok tartalmát. Első körben kizárják a késve, hiányosan beérkezett, vagy a programtól eltérő, esetleg több tervet tartalmazó pályaműveket. A második „selejtezés” során a gyenge, műszaki vagy művészi szempontból nem megfelelő munkákat vetik el. A megmaradt műveket beható vizsgálat tárgyává teszik, amit a bírálati jegyzőkönyvben részletesen ismertetnek. A díjak odaitélése névszerinti szavazás útján történik. Az elnök csak szavazategyenlőség esetén szavaz. A díjazott tervek jeligés borítékait felbontják, ám a megvételre javasolt tervek esetében ez csak akkor hajtható végre, ha a tervező azt engedélyezi. A döntést a hirdető fél 8 nap alatt köteles nyilvánosságra hozni.

⁸³ Németh 1993.

⁸⁴ Gyetvainé – Kalmár 2014. 177–180.

„felsőbb helyről protezsált uraknak” nevezte.⁸⁵ A tervpályázat eszméjének teljes megcsúfolása azonban a már többször emlegetett Kossuth-mauzóleum tervpályázatánál történt. Kossuth Ferenc a beérkezett pályázatokat már a zsűri ítéletének meghozatala előtt megnézte és véleményt mondott róluk, majd Gerle Lajos fővárosi mérnök végigjárta a zsűritagokat s közölte, hogy Kossuth Ferencnek a Gerster – Stróbl-féle terv tetszik a legjobban.⁸⁶ Kossuth Ferenc személyében arról a – magát művésznek is tartó – politikusról van szó, aki 1908-ban mint kereskedelemügyi miniszter kiadta a tervpályázati rendeletet, és aki betartatása felett őrködni volt hivatott. Mit lehet mindehhez hozzátenni? Talán csak annyit, amit 1902-ben már a *Budapesti Építészeti Szemle* is megállapított: „A művészeti botrányok folytonos ismétlődése nagyon súlyos erkölcsi kára a magyar művészetnek.”⁸⁷

.....
 85 Idézi: Péter 1970. 115.

86 E. Csorba 1983. 136.

87 Budapesti Építészeti Szemle 1902. 101.

Források

MNL BaML = Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára

MNL CSML = Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára

Az Építési Ipar/Építő Ipar (1887-től)

Építészeti Szemle/Budapesti Építészeti Szemle (1899-től)

Heti Értesítő = A Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Heti Értesítője

Közlöny = A Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönye

Magyar Pályázatok

Művészet

Pécsi Napló

Vasárnapi Újság

Vállalkozók Lapja

Rendelet 1908 = A kereskedelemügyi m. kir. miniszter 1908. évi 79.049 számú rendelete.

Az építészeti tervpályázatok szabályzata. Magyarországi Rendeletk Tára 1908. 42. folyam. Magyar Királyi Belügyminisztérium, Budapest, 1908. 1804–1816.

Felhasznált irodalom

Baku – Csernus 2012 = Baku Eszter – Csernus Éva: A Magyar Építőművészek Szövetségének története 1902-1948 között. Építés– Építészettudomány 40. (2012:1–2), 113–134.

E. Csorba 1983: E. Csorba Csilla: A Kossuth-mauzóleum építéstörténete, *Ars Hungarica* 11. (1983:1), 127–158.

Épülettípusok 1995 = Császár László (szerk.): Épülettípusok a kiegyezés utáni Magyarországon. Budapest, 1995.

Gábor 1981 = Gábor Eszter: Építészeti tervpályázatok. In: Németh Lajos (szerk.): *Magyar művészet 1890–1919*. Budapest, 1981. 136–138.

Gábor 1998 = Gábor Eszter: A lipótvárosi zsinagóga pályázata. *Budapesti Negyed* 5-6. (1997:4–1998:1) 5-47.

Gerle 2003 = Gerle János: *Lechner Ödön. (Az építészet mesterei)*. Budapest, 2003.

Gerle – Kovács – Makovecz 1990 = Gerle János – Kovács Attila – Makovecz Imre: *A századforduló magyar építésze*. Budapest, 1990.

Gyevainé – Kalmár 2014 = Gyevainé Balogh Ágnes – Kalmár Miklós: A Danubius-kút építése és műemlékhelyreállítási problémái. In: *Hídvégi Violetta – Marótyz Katalin (szerk.): Ybl-épületsorsok az Unger-háztól a Kálvin térig*. Budapest, 2014. 171–187.

- Keszthelyi Életrajzi Lexikon <http://193.225.122.118/eletrajzilexikon/?dir=H#-HENCZ%20ANTAL> – Letöltve: 2022. 01. 07.
- Ludmann 2017 = Ludmann Mihály: A magyar építészet mesterei II. Budapest, 2017.
- Marótyz 2014 = Marótyz Katalin: Ybl Miklós és az építészeti közélet – pályázatok a Magyar Mérnök- és Építész-Egyletben. *Ars Hungarica* 40. (2014:4), 489–496.
- Németh 1993 = Németh Lajos: A historizmusról. A historizmus mint művészettörténeti fogalom. In: Zádor Anna (szerk.): *A historizmus művészete Magyarországon*. Budapest, 1993. 11–20.
- Németh – Marótyz 2011 = Németh Nóra – Marótyz Katalin: A századforduló két legfontosabb építészeti pályázata és sajtója I. *A Budapesti Áru- és Értéktőzsde. Architectura Hungariae* 10. (2011:4) http://arch.eptort.bme.hu/arch_old/hu/fooldal?id=34 (letöltve: 2022.02.06.)
- Németh – Marótyz 2019 = Németh Nóra – Marótyz Katalin: Építészet és sajtó – A historizmus öt jelentős szakrális építészeti pályázata. *Építés – Építészettudomány* 47. (2019:3–4), 289–322.
- Péter 1970 = Péter László: A Közművelődési Palota építéstörténete. *Somogyi-könyvtári híradó* 9. (1970:2), 99–130.
- Pilkhoffer 2004 = Pilkhoffer Mónika: Pécs építészete a századfordulón (1888–1907). Pécs, 2004.
- Pilkhoffer 2017 = Pilkhoffer Mónika: Lang Adolf építész munkássága. Budapest, 2017.
- Pilkhoffer 2021 = Pilkhoffer Mónika: A Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Ybl-pályázata. *Ars Hungarica* 47. (2021:1), 31–46.
- Rozsnyai 2020 = Rozsnyai József: Alpár Ignác. (Az építészet mesterei). Budapest, 2020.
- Schickedanz 1996 = Schickedanz Albert 1846–1915. Ezredévi emlékművek múltnak és jelennek. Szerk. Gábor Eszter – Verő Mária. Budapest, 1996.
- Sisa 1989 = Sisa József: A fasori gimnázium tervezésének és építésének története. *Diakónia* 11. (1989:2), 32–41.
- Sisa 2013 = Sisa József: Építészegyesületek. In: Sisa József (szerk.): *A magyar művészet a 19. században*. Budapest, 2013. 350–351.
- Székely 2019 = Székely Márton: Építészeti tervpályázatok Magyarországon 1891–1918 között. Doktori értekezés. Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Építészettörténeti és Műemléki Tanszék, Budapest, 2019.
- Székely – Marótyz 2018 = Székely Márton – Marótyz Katalin: A pályázat mint jelenség a késő historizáló építészet korában. *Építés – Építészettudomány* 46. (2018:1–2), 93–97.
- Székely – Marótyz 2019 = Székely Márton – Marótyz Katalin: Magyar közigazgatási épületek pályázatai a dualizmus korában. *Építés – Építészettudomány* 47. (2019:1–2), 103–133.